

Inhoud:

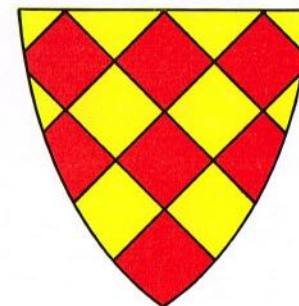
Elsloo tijdens de periode 1939-1945 (IV)	1
De heren van Elsloo. Het geslacht De Geloës (IV)	9
Monumentale en beeldbepalende panden in de gemeente Stein (II)	14
Maaslandse volksgeneeskunde en recepten uit oude handschriften (IV)	19
Steenkoolfossielen van sporenplanten en hun huidige afstammelingen (I)	20
De kapel van O.L. Vrouw van de Rozenkrans te Meers	28

**Heemkundesnippers is een uitgave van de Heemkundevereniging Maas-
streek, gevestigd te Stein.**

Secretariaat Heemkundesnippers:

L.H. Schreurs
Heirstraat 40,
6181 HM Elsloo
Tel: 04490-71983

Bankrekening t.n.v. Heemkundesnippers Maasstreek:
Rabo 11.41.21.362 (giro van de Rabo bank: 1048855).

Heemkundesnippers Maasstreek

Mei 1990, nr 8

Foto voorzijde: "Den Hoaf" aan de Brugstraat te Stein.

Redactie:
Mr. F. van der Bruggen
P.J. Habets
Dr.ir. A.A. Macco
P.H.A. van Os
H. Rouvroye
L.H. Schreurs

ISBN: 90-70692-12-0
ISSN: 0920-9107

Elsloo tijdens de periode 1939-1945 (IV)

H. Rouvroye, sectie Geschiedenis en Genealogie

De maanden januari en februari 1942 kenmerkten zich door de zware vorst met een snijdende oostenwind, waarbij temperaturen van -23 graden Celsius voorkwamen.

Tijdens de lange winteravonden en -nachten vlogen bij helder weer steeds meer Engelse vliegtuigen richting Duitsland om daar hun bommenlast af te werpen op de Duitse steden. Er ontstonden dan ook steeds meer luchtgevechten tussen Engelsen en Duitsers, waarbij bijna altijd de Engelsen de verliezers waren. Het luchtalarm en de brommende vliegtuigmotoren, vermengd met mitrailleurvuur dreven de mensen steeds langer in de kelders, wat in de vrieskou bepaald geen pretje was.

Wie dacht, dat in 1941 het einde van de steeds verdergaande rantsoenering bereikt was kwam bedrogen uit. Het jaar 1942 was nog geen week oud toen opnieuw rantsoenverlagingen werden aangekondigd.

De gouden, zilveren en bronzen munten werden uit de roulatie genomen en moesten worden ingeleverd; bezit hiervan werd strafbaar gesteld met maximaal 6 maanden gevangenisstraf. Een klein gedeelte kon door de banken in ontvangst worden genomen; de rest verdween in velerlei hoeken en gaten.

De burgemeester van Elsloo, de heer F. Eussen, overleed naziekte op 1 maart. De begrafenis vond plaats in de St. Augustinuskerk die te klein bleek voor de massaal opgekomen gemeentenaren.

Door het overlijden van de burgemeester werd de weg geopend voor de benoeming van een NSB-burgemeester. De nieuwe burgemeester Pisters, afkomstig van Valkenburg, bleek een zeer gematigd man te zijn, die de gemeente weinig overlast bezorgde.

Verenigingen, die niet tot de door de Duitsers in het leven geroepen "Kultuurkamer" of andere nationaal-socialistische organisaties wensten te behoren, werden opgeheven of doken onder d.w.z. men ging in het geheim verder elkaar te ontmoeten en zich te beraden over de toekomst.

Het openbaar vervoer werd sterk verminderd omdat de Duitsers voor de oorlogsvoering steeds meer treinen en bussen nodig hadden; en ze namen dat wat ze nodig hadden gewoon in beslag.

De zomerkermis van 1942 die op 31 mei, 1 en 2 juni viel werd een gedenkwaardige periode. Zoals dat gebruikelijk was hadden de vrouwen in de voorafgaande dagen gezorgd dat ondanks de rantsoenering enkele vlaaien werden gebakken en een kip of konijn geslacht, zodat men toch even de zinnen kon verzetten en wat extra eten en drinken.

In diezelfde dagen wilden de Engelsen de Duitsers duidelijk maken, dat ze Duitsland konden treffen door een bombardement met 1000 bommenwerpers uit te voeren, hetgeen sterk op het moreel van de burgerbevolking zou werken. Als aanvalsdoel werd Keulen gekozen; de datum werd vastgesteld op de nacht van 30 op 31 mei 1942. Men schraapte alle bombardementsvliegtuigen bij elkaar die voorhanden waren. Vanaf 10 uur 's avonds verlieten de vliegtuigen Engeland om Keulen aan te vallen. Het spreekt haast vanzelf dat Elsloo in de vliegroute lag en in de nacht, die helder en koel was, klonk al vroeg het vooralarm van de mijn Maurits, wat betekende dat Engelse vliegtuigen de kust waren gepasseerd. Kort daarna kon men honden horen janken die immers het geluid van de vliegtuigen veel eerder hoorden dan de mensen. Al spoedig kon iedereen horen dat er een enorme hoeveelheid vliegtuigen passeerde richting Duitsland, waar enige tijd later de vuurgloed zichtbaar werd van de branden in Keulen.

Er speelden zich in onze omgeving diverse luchtgevechten af, waarbij meerdere vliegtuigen neerstortten.

De sirenes van de luchtbescherming werden in werking gesteld en de bevolking ging in de kelder.

In de stroom bommenwerpers bevond zich ook het vliegtuig met de code L.7802, een tweemotorige middelzware bommenwerper van het fabrikaat Vickers Wellington met een gelegheidsbemanning aan boord (zie foto). Het vliegtuig was met een gemengde bommenlading van 2.000 kg van zijn thuisbasis Finningly vertrokken en had na 3 uur vliegen Keulen bereikt, waar het zijn bommenlast had afgeworpen in de reeds brandende stad.

Op de terugweg werd het in de omgeving van Valkenburg en vliegend op een hoogte van 3500 meter onderschept door een Duitse nachtjager, die door radar werd geleid.

De nachtjager, van het tweemotorig type Messerschmitt 110, werd gevlogen door Leutenant Barte, een piloot die tot dat moment al zeven vliegtuigen had afgeschoten.

De Duitser naderde zijn tegenstander aan de achterkant van onderen en op een afstand van 50 meter opende hij het vuur met zijn 6 machinegeweren waarna meteen de linkermotor en de benzinetank vlam vatte. De staartschutter van het Engelse vliegtuig had nog wel teruggeschoten maar niets geraakt.

Het brandende vliegtuig werd door de piloot, lieutenant Hughes, in een duikvlucht gebracht waarbij de brand werd geblust. Na enige seconden horizontaal te hebben gevlogen brak opnieuw brand uit die niet meer te blussen bleek.

De piloot bracht het vliegtuig op tegenkoers -dus van het westen naar het oosten- en besloot het te verlaten.

Van Elsloo uit gezien had het vliegtuig tijdens deze manoeuvres vanuit zuid-oostelijke richting een westelijke koers gevolgd tot over de Belgische grens om vervolgens te keren en noordelijk van Elsloo op oostkoers te gaan.

Hierbij kwam het toen al als een fakkel brandende toestel binnen bereik van de op de steenberg en de schachten van de mijn Maurits geplaatste Duitse luchtdoelartillerie. Deze nam zijn kans waar en schoot nog een aantal granaten in het vliegtuig. De piloot droeg zijn bemanning op het vliegtuig te verlaten en sprong zelf als laatste man.

De Vickers Wellington was een tweemotorig vliegtuig met een spanwijdte van 26,5 meter en een lengte van 20 meter; het woog beladen 13.000 kilo en kon 12.000 mijl vliegen met een snelheid van maximaal 375 km/uur op een hoogte van 3500 meter. Voor zijn verdediging beschikte het over 6 machinegeweren. De bemanning bestond uit 6 personen.

Terwijl de 6 parachutes zich ontvouwd en de piloten landden tussen Obbicht en Geleen, waarbij ze allen gevangen werden genomen, vloog het toestel stuurloos rond om uiteindelijk richting Elsloo te vliegen en daar met enorm geweld neer te storten op de hoek van de Julianastraat en de Schoolstraat. Het toestel boorde zich enkele meters diep in de weg en de rondvliegende stukken verspreidden zich in de omgeving.

De brandende benzine spatte tegen de muren van Café Juliana en zette dit pand in vuur en vlam. De bewoners, de familie Martens, konden amper het vege lijf redden door aan de achterkant het huis te verlaten.

De aan de overkant gelegen woningen bleven, hoewel beschadigd, wonderwel gespaard; er vielen slechts lichtgewonden!

Voor de brandweer was een directe nadering onmogelijk door de exploderende munitie van het vliegtuig; men moest zich beperken tot nablussen.

Het was niet bepaald een prettig begin van de zomerkermis. De processie die langs de Julianastraat zou trekken werd een week uitgesteld en in de kerk werd een extra collecte gehouden om de getroffen familie te helpen de eerste noden op te vangen.

De resten van het vliegtuig werden onder bewaking gesteld en enige tijd later door Franse krijgsgevangenen opgeruimd.

De processie werd een week later gehouden; het was de laatste, want van dat moment af was het houden van processies definitief verboden onder het mom, dat het gevaarlijk was met grote aantallen mensen op straat te zijn bij mogelijk luchtgevaar.

Het was ook het laatste optreden geweest van de fanfare die al langer geweigerd had toe te treden tot de Kultuurkamer; de toegekende jaarsubsidie van f. 75,- werd niet meer afgehaald op het gemeentehuis.

Ook de kermis werd hierna niet meer gevierd, omdat het aan kermisexploitanten niet meer was toegestaan hun attracties te verplaatsen. Ze kregen eenvoudigweg geen benzine of olie voor de motoren van hun auto's, die later bovendien nog werden gevorderd.

De zomer van 1942 was lang en warm; de Duitsers waren aan de twee fronten, te weten in Rusland en Noord-Afrika, nog steeds aan de winnende hand, terwijl de Japanners in het Verre Oosten Nederlands-Indië hadden veroverd en op de top van hun macht waren. Dit alles en de steeds toenemende druk van de Duitsers op het openbare leven maakte wel eens moedeloos.

Ook de steeds krapper wordende rantsoenering droeg daartoe bij. Zo zakte het kaasrantsoen van 125 naar 75 gram per week, terwijl het vetgehalte terugliep van 40+ naar 20+.

Rookartikelen werden schaars en aangezien in bijna elk huis een pijpenrek hing met de spreuk "'t is geen man die niet roken kan", moest er naar alternatieven worden uitgekeken. Een van de alternatieven waren surrogaat sigaretten en sigaren die geen tabak bevatten en onder de naam Saffiaantjes, Blazertjes e.d. zonder bon te koop waren. Ze stonken vreselijk!

Een ander alternatief was de eigenteelt tabak; vanaf de zomer '42 kon men op beschutte, zonnige plaatsen in de tuinen tabaksplanten vinden, die een hoogte van 1,50 meter haalden. Aan het einde van de zomer werden de dan bruingeel-

gekleurde bladeren geoogst en op een luchtige droge plaats opgehangen om te drogen; soms werd geforceerde droging boven het fornuis in de keuken toegepast. Men kon na droging de tabak in de weckketel stomen en fermenteren door middel van water en essence. De dan weer vochtige tabak werd vervolgens gedroogd en gesneden en was dan klaar voor gebruik. De rest-vloeistof bevatte teer en nicotine, was zwart van kleur en werd gebruikt als verdelingsmiddel voor insecten in de groententuin.

Was de nood zeer groot, dan werd de tabak zo van de struik geplukt en geroookt. Men kon met de tabak ook naar tabaksfabrieken gaan, waar de tabak werd gekeurd en de kwaliteit bepaald. Afhankelijk van de kwaliteit kon men dan sigaretten, shag of pijptabak terugkrijgen; voor elke 1000 gram tabak kreeg men 600 gram verwerkt terug. Deze sigaretten en tabak werden onder de naam Amateurs aangeboden en mochten niet verhandeld worden.

Het laatste alternatief was gesmokkelde tabak uit België. Aanvankelijk werd een inlandse tabak "semois" geleverd in een officiële verpakking. Later werd de tabak in zakken overgebracht en hier los verkocht. Meestal was deze tabak zeer vochtig, want ook water heeft gewicht! Het produkt werd "Fleur de matras" genoemd en men was er nooit zeker van wat men rookte, maar stinken deed het altijd heel erg.

Ook op andere terreinen werd de situatie slechter. Honing werd als surrogaat in blokken van 5x5x5 cm verkocht. Af en toe werd koolzaadolie op de bon verstrekt voor bakken en braden. Vis was al lang niet meer verkrijgbaar, uitgezonderd dan wat men zelf ving. De kwaliteit van kleding en schoeisel werd steeds slechter, bovendien was het lastiger verkrijgbaar.

Nieuwbouw van huizen werd verboden; alleen oorlogsschade werd zo mogelijk hersteld. Woonruimte voor hen die wilden trouwen kon moeilijk worden gevonden, terwijl meubels, serviesgoed enz. op de bon waren en vaak niet te krijgen.

Hierdoor werd vaak ingetrouwd, hetgeen lang niet altijd goed verliep, omdat men in de krappe behuizing op elkaars lippen zat.

Koffie was allang niet meer te koop en de vervanger, het koffiesurrogaat, was alleen in kleine hoeveelheden op de bon verkrijgbaar. Het werd bereid uit gerst, veldbonen en peekkoffie. Peekkoffie was een extract van de wortel van de cichoreiplant. Vervanging werd gevonden in de vorm van gebrande gerst. Gerst werd op een oude vlaplaat op de kachel geplaatst en verwarmd. De gerst brandde dan aan en werd steeds gemengd met nieuwe gerst, totdat de hele massa dezelfde bruinzwarte kleur had; na afkoeling kon de gerst worden gemalen en als "koffie" worden gebruikt. De geur tijdens het branden was vreselijk en de smaak navenant.

Per 1 augustus werd de eerste rijwielvordering een feit. De in rijwielzaken nog

aanwezige fietsen moesten worden ingeleverd teneinde de Duitsers een grotere mobiliteit te geven. In Elsloo waren dat enkele stuks.

Ook werd de arbeidsinzet afgekondigd en de eerste dorpsgenoten kregen een oproep voor werk in Duitsland. Enkel vertrokken en anderen doken onder. Eveneens trokken een paar man het zo gehate SS-uniform aan en gingen als vrijwilliger in het Duitse leger; na de oorlog bleken dat twee van hen er waren gesneuveld.

Er werd een ventverbod afgekondigd voor groenten en fruit. Dit verbod betekende niet veel want men was gewoon deze produkten in zijn eigen omgeving te kopen.

Verboden werd verder de aanmaak van alle luxe-artikelen: naalden, spelden en andere artikelen van staal. De zwarte markt werd hierdoor alleen maar uitgebreid.

Er werd een groot aantal gijzelaars gevangen genomen ter voorkoming van sabotage en andere anti-Duitse activiteiten. Van hen waren 85 afkomstig uit Limburg, maar onder hen bevonden zich geen Elsloonaren.

Het verzet in Elsloo was gaandeweg op gang gekomen en meerdere inwoners waren hierbij op een of andere wijze betrokken. Na de eerste jodenrazzia moesten joden worden ondergebracht en de eerste onderduikers dienden aan bonkaarten en geld te worden geholpen.

De eerste valse persoonsbewijzen werden uitgegeven, illegale kranten werden verspreid en de eerste Franse en Belgische krijgsgevangenen, die uit Duitse kampen waren ontsnapt, over de grens geholpen. Een belangrijk punt was Meers, waar door het plaatselijk verzet een overzetpunt werd verwezenlijkt, dat uiteindelijk aansloot op de Zwitserse weg naar Londen.

In Meers waren trouwens voor de oorlog reeds Duitse joden, die uit Duitsland waren ontsnapt, over de grens geholpen; de Rijks-recherchedienst wist hiervan maar heeft nooit bewijzen kunnen leveren.

Een lichtpunt in deze duistere dagen was de geboorte van een joodse baby op een onderduikadres in Elsloo.

De luchtoorlog van de Engelsen tegen Duitsland werd steeds intensiever en met de lange winteravonden en -nachten in het vooruitzicht moesten we rekenen op meer slapeloze nachten. Dit was tot nu toe alleen maar vervelend geweest, want de bommen die de vliegtuigen meenamen, waren voor de gehate Duitsers bestemd.

Op 5 oktober werden we genezen van het idee, dat de bommen er alleen maar voor de Duitsers waren. Op die avond stegen vanaf diverse vliegvelden in Engeland 257 bommenwerpers op, die als aanvalsdoel Aken en zijn industrie-

gebied in de directe omgeving hadden. Zo te zien een ruime opdracht, die makkelijk moest kunnen uitgevoerd worden.

Niets was minder waar, want de navigatietechniek van de Britten was in die periode allesbehalve perfect en bovendien stond boven de Noordzee en het kustgebied een strakke zijwind. Samen met de daar aanwezige bevolking zorgde deze ervoor, dat men op gegist bestek moest vliegen.

Toen men volgens de berekeningen boven Aken moest zijn, werden lichtkogels uitgezet - dit waren helder brandende lichten die aan parachutes hingen en de bodem gedurende ca twee minuten helder verlichtten.

Onder zich zagen de vliegtuigbemanningen Geleen met SM. Maurits, Cokesfabriek MS. en het SBB. Vervolgens werden zgn. "kerstbomen" uitgezet, trossen van enige tientallen lichtkogels die in de vorm van een kerstboom langzaam neerdaalden.

Op de grond was intussen luchtalarm gegeven - het was circa 22.15 uur - en het grootste deel van de bevolking ging in de kelders. Direct hierna volgde een bombardement dat vreselijke gevolgen had. Ongeveer 50 tot 60 vliegtuigen van de bombardementsvloot wierpen hun bommenlast af en keerden om voor de retourvlucht. Een ware hagel van brand- en brisantbommen daalde neer op onze omgeving, waarbij niet alleen Geleen werd getroffen maar ook onze omgeving.

Bijna elk dorp tussen Stein en Brunssum werd getroffen en natuurlijk ook Aken en zijn wijde omtrek.

In onze omgeving werd Geleen het zwaarst getroffen; hele straten werden weggevaagd en er vielen 84 doden, waarvan er een - Mej. Alberigs uit de Heirstraat - uit Elsloo afkomstig was. Ze verongelukte dodelijk samen met de moeder en zes kinderen van het gezin waar ze werkzaam was.

Ook Elsloo werd getroffen door 2 zware brisantbommen en vele honderden brandbommen. De brisantbommen waarvan er een in het veld op de "Hokkel" vielen en de andere in een weiland tussen de Veestraat en de Dries veroorzaakten grote glas- en dakschade aan ca 60 huizen, terwijl een tweetal huizen tijdelijk onbewoonbaar werden.

De brandbommen, die in een veel groter gebied vielen, veroorzaakten twee zware branden. De eerste ontstond in een schuur van de fam. Pijpers aan de Stationstraat en werd door de Elsloo'se brandweer aangepakt. De tweede ontstond in het huis van de fam. Thomassen langs het spoor aan de Kaakstraat; deze brand werd door de te hulp geroepen brandweer van Stein bestreden. Maar deze brandweer moest al spoedig naar Stein terugkeren omdat ook daar brand was gemeld. Bovendien was de hoofdwaterleiding bij Neerbeek door een bom geraakt, waardoor de waterdruk wegviel. Beide panden brandden geheel uit.

Enkele beginnende brandjes werden door kordaat optredende bewoners geblust met de voorgeschreven blusmiddelen die in elk huis op de zolder moesten staan, zoals emmers of kisten met zand. Er vielen slechts enkele lichtgewonden, hetgeen een wonder mocht heten. Het luchtalarm kon niet meer worden afgeblazen omdat de elektriciteit was uitgevallen evenals de telefoon.

In de volgende dagen werden door brandweer en politie nog vele tientallen niet ontplofte brandbommen opgeruimd, waarbij de mannelijke jeugd vaak vooruit liep en met de gevonden "blindgangers" speelde.

Drie broers werden tijdens een spelletje van licht tot zwaar gewond door een ontploffende brandbom.

Een deel van de brandbommen waren fosforbommen, d.w.z. dat de vulling bestond uit een mengsel van o.a. fosfor en rubber dat bij aanraking met zuurstof vanzelf ging branden. Het plaatselijk verzet tapte een deel van de vloeistof af in flessen en deponeerde deze vanaf de brug in Terhagen in geladen open goederenwagons op het spoor; meerdere wagons brandden op deze manier uit.

Het gevaar uit de lucht was ons zeer duidelijk geworden en de schuilkelder werd veel vaker dan voorheen opgezocht.

Het einde van 1942 kenmerkte zich door een hernieuwde hoop op een einde van de oorlog en op de bevrijding van het Duitse juk dat steeds zwaarder ging wegen. Deze hoop was gebaseerd op de overwinning van de Engelsen in de woestijn in Afrika, de landingen van de Amerikanen in Algiers en de imposante overwinning van de Russen op het Duitse 6e leger in Stalingrad.

De heren van Elsloo

Het geslacht De Geloës (IV)

P.J. Habets, sectie Geschiedenis en Genealogie

VibisB. Na het overlijden van Josina van Kerckhem is Jan de Geloës (zie VI) niet meer hertrouwd. Wel ging hij een verhouding aan met Aleidis Vletinx uit Hasselt, met wie hij drie bastaardkinderen had: Jan, Ida en Gertruda. Jan voerde de naam van zijn vader en ook het wapen van De Geloës, maar dan met in het midden van het kruis een rood hart, doorstoken met twee

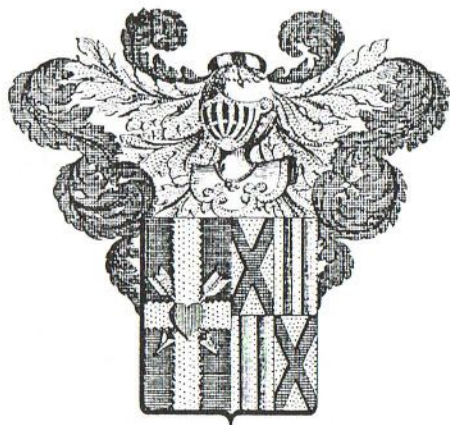
gouden kruiselings geplaatste pijlen met de punten naar onder. Volgens een oude grafsteen in het kerkje van Herten werd als helmteken gevoerd: twee vleugels met daartussen de twee pijlen.

VibisB1. Jan de Geloës was onderschout van Hasselt. Hij overleed op 1 november 1616 en werd de dag erna met grote eer begraven in de St. Quintinuskerk. Hij was in september 1590 gehuwd met Elisabeth van Elsrack, de dochter van Robert en Maria van Hilst. Elisabeth overleed op 10 november 1629 en werd in de St. Annakapel van de voormelde kerk begraven.

Hun kinderen:

1. Jan de Geloës, geboren rond 1591. Hij werd pastoor te Hasselt en overleed aan de pest op 25 september 1630.
2. Steven, volgt onder VibisB2.
3. Reiner de Geloës, gedoopt op 15 februari 1599, werd pastoor te Zonhoven en kanunnik van de kathedraal te Brugge.
4. Elisabeth de Geloës, gedoopt te Hasselt op 22 februari 1601. Zij huwde Frederic Vrerix, schepen en burgemeester van Hasselt. Zij overleed op 13 november 1676.
5. Robert de Geloës werd gedoopt op 13 juli 1603. Pastoor te Loon van 1627 tot 1631. Werd vervolgens kanunnik, cantor en scholasticus van de Collegiale kerk van Loon. In 1645 was hij verbonden als kanunnik aan de St. Gereon te Keulen, alwaar hij overleed in 1683. Hij schonk in 1669 aan de St. Quintinuskerk te Hasselt een nieuw altaar voor de St. Annakapel, dat nog aanwezig is, met

in de kroonlijst het wapen van De Geloës-Van Elsrack. In deze bevindt zich een prachtig schilderij van Arthus Quellinus, voorstellende de "Opdracht in de Tempel". Bovenaan het schilderij de wapens van de families De Geloës en van Elsrack:

"Ad honorem Dei Sanctae Annae ac memoriam d(omi)celli Joannes de Geloës et domicellae Elisabethae ab Elsrack suorum parentum Robertus de Geloës illustris ecclesiae Sancti Gereonis Coloniae Canonicus et Chori Episcopus D(ono) d(edit) A(nn)o 1669.

(Tot eer van God en de heilige Anna en tot aandenken van jonkheer Joannes de Geloës en jonkvrouw Elisabeth van Elsrack, zijn ouders, schonk Robert de Geloës, kanunnik van de vermaarde Sint Gere-

ons-kerk te Keulen en koorbisschop dit altaar in het jaar 1669).

6. Ida de Geloës, gedoopt op 14 december 1605 en overleden op 7 oktober 1678.

VibisB2. Steven de Geloës, gedoopt op 15 oktober 1598, had het licentiaat in de beide rechten en was schepen van het Hooggerecht van Vliermaal(1634). Hij trouwde op 25 april 1626 met Johanna Brauns en overleed op 1 juni 1651. Kinderen:

1. Jan Renier de Geloës, volgt onder VibisB3.
2. Elisabeth, gedoopt op 4 maart 1630 en kort daarna overleden.
3. Elisabeth de Geloës, gedoopt op 27 augustus 1631 en overleden op 19 februari 1664.
4. Maria de Geloës, gedoopt op 11 december 1632. Zij was religieuze in het klooster van de Sepulchrijnen te Hasselt.
5. Philippine de Geloës, gedoopt 28 mei 1635, was eveneens religieuze in het klooster van de Sepulchrijnen te Hasselt. Zij overleed in 1718.
6. Willem Renier de Geloës werd gedoopt te Hasselt op 16 augustus 1637. Hij was kanunnik van St. Gereon te Keulen. Hij kocht de heerlijkheid Herten. Op 11 mei 1715 overleed hij.
7. Robert de Geloës, gedoopt op 18 januari 1641.

VibisB3. Jan Renier de Geloës, werd gedoopt te Hasselt op 25 februari 1627.

Met het licentiaat in de beide rechten was hij advocaat bij het Hof van Luik (5-1-1650), schepen van het Hooggerecht van Vliermaal op 3-6-1651 en burgemeester van Hasselt in 1653 en 1674. Hij overleed te Hasselt op 6 september 1684 en werd de dag erna begraven op het koor van de St. Quintinuskerk.

Jan Renier kreeg het aan de stok met de heren van Mombeek over een vereffening van schulden. In 1676 werd het kasteel van Mombeek het toneel van gewelddadigheden waarbij enkele doden vielen. Hierbij kwam Mombeek in het bezit van Jan Renier met de titel van heer van Mombeek. Zijn zoon Jan Mathias moest aan Jean Jacques baron de Rouveroy een som van 14.000 gulden betalen, wilde hij in het bezit van Mombeek blijven.

Het kasteel van Mombeek

Jan Renier de Geloës was als de grootste grondbezitter van Hasselt een zeer gefortuneerd man. Hij liet de oude Waerdehof afbreken en in steen herbouwen. De voorgevel is versierd met de wapens van De Geloës-Daelem. In 1682 werd Jan Renier beschuldigd van hoogverraad en in de burcht van Stokkem gevangen gezet. Hij weigerde een bekentenis af te leggen dat hij de hulp van de Prins van Oranje zou hebben ingeroepen en dat hij het graafschap

Loon wilde verkopen. Het stuitte hem namelijk tegen de borst, dat het graafschap Loon werd geregeerd door de prinsbisschop van Luik en niet door een eigen graaf. Hij is na ruim negen maanden tegen losgeld vrijgelaten.

Jan Renier trouwde op 29 december 1652 in de St. Nicolaaskerk te Maastricht met Maria van Daelem, dochter van Gerard en Agnes Meys.

De Waerdehof

Hun kinderen waren:

1. Steven Everard de Geloës, geboren te Hasselt op 21 november 1653. Hij was priester en licentiaat in de rechten. Hij overleed op 17 november 1689.
2. Robert de Geloës, geboren te Hasselt op 6 januari 1656. Hij huwde op 3 juli 1686 Anna Carolina de Montaigne van Maastricht. Zij overleed te Maastricht op 22 juli 1687 en werd te Hasselt begraven. Robert verhuisde de heerlijkheid Herten op 3 juli 1689 voor de adellijke leenzaal van Curingen. Hij overleed op 6 juli 1690.
3. Marie Agnes de Geloës, gedoopt te Hasselt op 5 juli 1658, overleed ongehuwd op 16 september 1680.
4. Renier de Geloës, geboren te Hasselt op 10 juni 1661, had het licentiaat in de beide rechten en schepen van het Hooggerecht van Vliermaal (23 mei 1690). Hij verhuisde op 15 januari 1691 de heerlijkheid Herten, de goederen te

Hommelen, Mombeek en van de Clutshof onder Eygenbilsen.

Hij huwde op 21 juni 1705 Anna Catharina Thisius, dochter van Hendrik Thisius, burgemeester van Maastricht. Renier overleed kinderloos op 5 juli 1708. Anna Catharina hertrouwde met Eustachius Jan Joseph van der Maesen en overleed op 6 november 1718.

5. Jan Mathias de Geloës, gedoopt te Hasselt op 4 september 1663. Hij was heervan Herten, Hommelen en Mombeek en burgemeester van Hasselt (1709). Hij overleed op 2 december 1728, na een kinderloos huwelijk met Barbara Gertrud van Hilst (x 26 juni 1706). Met Jan Mathias overleed de laatste telg van de bastaardtak De Geloës.

Uit een oude familiechroniek van De Geloës (Rijksarchief Hasselt):

"In 't jaar 1728 den 2 Xbris wesende eenen donderdag, is gestorven ontrent een quartier urs voor den thien uren savonts, mijnen werden en lieven man, den Eerentfesten heer Johannes de Geloës, heere tot Heerten, Mombeek, Hommelen etc. den lesten van de familie, overvallen sijnde met een cathare de welcke hem naer twee daghen heeft wegh genomen tot mijnder grooter droefheijdt, sijnde te voorens bedient geweest met alle de H.H. Sacramenten van onse Moeder de heijlige Room-Catholijke kercke van St Quintinus binnen Hasselt in 't graf van sijne vooraderen, met 28 kersen van vier pont het stuck. Gedraghen deur de Eerw. p.p. Capucienen van die welcke hij geestelijken vader was, den thien uren predickant van de Eerw. p.p. Capucienen heeft een lijck sermoon gedaen op den dagh sijnder begraffenisse. R.I.P."

Barbara trouwde na zijn overlijden met Adriaan Willem Hendrik de Heusch.

6. Willem Renier de Geloës, geboren op 3 april en begraven op 1 juni 1666 in de St. Nicolaaskerk te Maastricht "in het graf van onsen alders".

7. Helena Johanna de Geloës, ged. op 10 juli 1667 en ov. op 4 februari 1668.

8. Everard Ferdinand de Geloës, gedoopt op 3 februari 1670 en op 17 maart daaropvolgend overleden.

Literatuur en bronnen:

1. Herckenrode, *Collection des tombes, épitaphes et blasons de la Hesbaye*. Gand, F. en E. Gyselinck, 1845
2. Rijksarchief Limburg, Maastricht: Archief De Geloës
3. *Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg*, 35, 22-25 (1920)
4. *Limburg*, 22, 1 en 2 (1940)
5. Bussels Dr M., *Drie oude kerken in Hasselt*
6. *L'Ancien Pays de Looz*, 4, 81-82 (1899-1900) en 5, 12-16 (1901)
7. *Graf- en gedenkschriften uit de provincie Limburg, deel I, Hasselt* 1965.

Monumentale en beeldbepalende panden in de gemeente Stein (II)

L.H. Schreurs, sectie Geschiedenis en Genealogie

Brugstraat 42, Stein (foto R. Zijlstra, H.V.M.)

Het herenhuis, dat op bovenstaande foto afgebeeld staat, is de Steindenaren beter bekend onder de naam "den Hoaf". De naam "den Hoaf" heeft betrekking op de functie die dit huis in vroeger jaren vervulde. Het was namelijk een van de pachthoeven, die bij de bezittingen van het kasteel te Stein behoorden. Wij zullen later in het artikel wat uitgebreider op de pachthoeve terugkomen.

Het herenhuis is gebouwd van baksteen met vijf traveeën¹ en twee verdiepingen. In het mansardedak bevinden zich twee dakkapellen, terwijl het dakvlak is bedekt met keramische dakpannen van het type "oudhollandse pannen". De dakgoot is van het type mastgoot (een goot in halfronde vorm), gelegen tegen de houten kroonlijst.

Voor het metselwerk heeft men gebruik gemaakt van veldbrandstenen, terwijl het metselverband klezorenverband¹ is.

In het midden van de voorgevel bevindt zich een risaliet, die eindigt met een frontonachtige bekroning (driehoekig vlak wat een gevel bekroond) waarin zich een oculus (klein rond venster, meestal een roos- of radvenster) bevindt. De raamomlijstingen van de begane grond zijn van Maaskalksteen¹ en gefrijnd¹ terwijl de onderdorpels van een kussen¹ zijn voorzien. De raamomlijstingen van de verdieping zijn echter in stucadoorwerk en daarna met keimverf geschilderd. De raamblinden scharnieren nog in de bestaande duimen.

De voordeur (foto R. Zijlstra, H.V.M.)

Wanneer u naar de foto kijkt, ziet u dat de omlijsting van de voordeur met bovenlicht op neuten is geplaatst, en gefrijnd en geprofileerd¹ is. De sluitsteen in het midden is heel sierlijk bewerkt en in het midden bevindt zich een diamantkop. In het bovenlicht bevindt zich een zeer fraai houtsnijwerk, voorstellende twee engelen die in hun handen een hoorn des overvloeds, met aan de ondereinde een adelaar, vasthouden. De linker engel is voorzien van de letter D, terwijl de rechter de letter G heeft. Als houtsoort voor het houtsnijwerk werd buxushout (palmbomenhout) gebruikt; het geheel is gepolychromeerd (in meerdere kleuren geverfd).

De plint, de traptreden, alsmede het bordes naar de voordeur toe, zijn van Maaskalksteen.

Het ijzeren hekwerk is niet origineel, maar is door de tegenwoordige eigenaar uit Frankrijk geïmporteerd en aangebracht tijdens de renovatie van het pand. De topgevels zijn brandgevels¹, waarin men vlechtingen¹ heeft aangebracht. De vlechtingen werden aangebracht om het gevaar van afglijding te voorkomen en dienden tevens als versierend element.

In de rechter zijgevel zijn muurankers¹ aangebracht in de vorm van letters en tekens. Wanneer men voor deze gevel staat, kan men zien dat dit pand is gebouwd in 1808. De bouwheer van "den Hoaf" was rentmeester E. Jacquet.

Toelichting:

1: voor een toelichting op deze woorden zie: Monumentale en beeldbepalende panden in de gemeente Stein (I), in Heemkundesnippers Maasstreek deel 7.

Diamantkop: ornament dat aan een diamantsnede doet denken, daar het bestaat uit de naar voren gekeerde top van een piramide of van een aan weerszijden schuin afgesneden prisma.

Kroonlijst: de bovenste uitspringende lijst van een hoofdgel.

Mansardedak: dak, waarvan de vlakken naar buiten gebroken zijn.

Neut: een stuk hardsteen dat is bewerkt in de vorm van de doorgaande stijlen (hout of hardsteen), die hierop bevestigd worden.

Plint: vlak stuk tot verzwaring aan de voet van een gebouw, is bekleed met Maaskalksteen; een hoge plint diende als visitekaart van het huis.

Risalië: de delen van een voorgevel die vooruitspringen, minstens een venster breed en over de gehele hoogte doorlopend.

Sluitsteen: middelste steen die een overspanning sluit, d.w.z. die bij wijze van een spie of wig in de kruin van de overspanning wordt geplaatst om het metselwerk of de hardstenen delen aan te drukken.

Verdieping: bouwlaag van een gebouw.

Den Hoaf, zijn eigenaren en bewoners.

Den Hoaf werd gebouwd in het jaar 1808; de bouwheer was rentmeester E. Jacquet, burgemeester van Stein van 1813 tot 1819.

In 1828 werd het kasteel van Stein met bijbehorende bezittingen aangekocht door de Luikse arts Hyacinthe Dejaer en zijn vrouw Madame Grisard.

In het vooromschreven houtsnijwerk komen de letters D en G voor: vermoedelijk heeft de nieuwe eigenaar dit houtsnijwerk laten maken en boven de voordeur laten aanbrengen. Men mag veronderstellen dat de heer en mevrouw Dejaer gedurende een aantal jaren zelf op den Hoaf gewoond hebben, omdat het kasteel geheel vervallen was en men pas in 1840 met de restauratie begon. Volgens een kaartblad (blad 9bis) van een register der kasteelgoederen uit het jaar 1849, door pater A. J. Munsters MSC beschikbaar gesteld aan de huidige bewoner staan als nr 90 vermeld:

1. het nieuwe huis groot 1,49 are	
2. de schuur	groot 2,35 are
3. de paardenstallen	groot 1,26 are
4. de hoenderhof	groot 3,25 are
5. de tuin	groot 8,20 are
6. boomaanplanting achter de tuin	groot 2,77 are
7. de weide	groot 9,73 are
8. boomaanplanting achter de weide	groot 8,27 are
9. plaats voor het huis en de tuin	groot 1,05 are
10. weg langs Pierre Driessen	groot 0,54 are

Dit betekent dat de bebouwing en de direct bijbehorende gronden van den Hoaf een oppervlakte hadden van 3891 m².

Opvallend is dat het kasteel met bijbehorende bezittingen tot en met 1917 hoofdzakelijk in handen was van Belgische families.

Pachter van den Hoaf was de bekende Steindenaar Huub Creuwels. In Heemkundesnippers Maasstreek nr 7, in het artikel Uit de kerkkroniek van Elsloo (VII), lezen wij dat in 1910 als eigenaar van het kasteel Stein genoemd wordt Eduard Wauters, wonende te Luik. Het waren de inwoners van Grote Meers, die in dat jaar een beroep deden op hem om een financiële bijdrage voor de bouw van de kerk; zie verder de kerkkroniek voor de afloop hiervan.

In de herfst van 1917 werd het bezit van de toenmalige eigenaar, Baron de Villenfagne de Sorinne en wonende te Luik, in het openbaar verkocht. Het totale oppervlak van het kasteel met bijbehorende eigendommen bedroeg toen 360 hectare. De openbare verkoop vond plaats in de voormalige harmoniezaal te Beek, nu discotheek Globe aan de Burgemeester Janssenstraat. Bij de verkoop staat vermeld onder nr 169:

"De groote Pachthoeve D 2057, 162, 161, 164, 1267, 1268, 953, 954, 964, 965, 966, 967, 945, 946, 643, 642, C 122, 148, 2019, A 5, 126, 813, Zuid-Oost ter plaatse afgepaalde ged. van D 732, Noord-Oost ter pl. afg. ged. van A 4, samen groot 25.78.04 Hectaren, omvattende de gebouwen, weide achter het huis Beelenberg, fruitweiden aan Steenwegstraat, Keerbaamt en Scharberg, de weilanden op Molenwijer, de bouwlanden op den Scharberg, de Korenwijer, Boschweg, Diependaal onder aan de kerk (oude Bemden) en het Daalderveld (gedeelten in pacht bij Peter Mevis, Theod. van Didden, Arn. Driessen, Christ. Canen, Hendr. Houben, Willem Hermans, Jan Driessen, Antoon Snakkers en Herman Stienen, thans gedeeltelijk in pacht bij Hubert Laeven. Aanvaarding 15 maart 1920.

Boomen: 33 canada's genummerd in Keerbaamt en 187 canada's, 37 zware eiken in den Molenwijer en 19 eiken achter de Watermolen, de laatste ongenummerd".

De laatste pachter van den Hoaf was Pieter Hubertus Laeven, geboren te Klimmen op 10-1-1853 en gehuwd met Maria Philomena Ramaekers, geboren op 22-11-1856.

De gebouwen van den Hoaf werden in drie delen verkocht:

1. de paardestallen werden aangekocht door de heer Goossens. Deze verbouwde ze tot woonhuis, thans Molendijk nr 2.
2. de schuur links naast het woongedeelte werd aangekocht door de heren Dassen en Janssen; deze schuur werd verbouwd tot twee woonhuizen.

3. het woongedeelte, genoemd den Hoaf, werd aangekocht door Leonardus Stijnen, geboren te Stein op 30-12-1879. De familie Janssen-Vaessen bewoonde den Hoaf tot 1923. Op 21-4-1923 huwde Leonardus Stijnen met A.E. Kostjens: vanaf die datum ging de eigenaar daar zelf wonen.

In de volgende jaren werd den Hoaf intensief bewoond. Het was de gewoonste zaak ter wereld dat er drie of vier gezinnen woonden. Blijkbaar had men toen nog geen moeite met het fenomeen geluidsoverlast, of misschien waren de mensen in die tijd meer verdraagzaam. Het is te veel om alle bewoners op te noemen, toch wil ik een tweetal namen van bewoners vermelden, nl. de veldwachters Smeets en Schoutrop. In 1977 werd de nieuwe eigenaar de heer J.H. Dormans, gehuwd met C.E. Stijnen, dochter van Leonardus en A.E. Kostjens. Zij bewoonden den Hoaf tot 1979 en verkochten het toen aan de heer J.W.H.H. Houben, gehuwd met M.H.W. Thewessen. De heer Houben heeft het pand op grondige en deskundige wijze laten restaureren en ging het in 1980 zelf bewonen.

In deze tijd mag men zich als gemeenschap gelukkig prijzen, dat er nog idealisten zijn, die ondanks alle problemen die bij een restauratie van een monumentaal pand op hen afkomen, zich de moeite en kosten getroosten om een cultureel erfgoed voor onze gemeenschap te behouden.

Literatuur:

1. Jellema, R., Meischke Ir M.C.A. en Mulder Ir J.A., *Bouwkunde, deel 1 en 2*
2. Smits A.J., Kneppers G.C., Grin P. en Schaap C., *Bouwmaterialen en hun toepassingen, deel 2 en 3*
3. Francot H. en Vancleef J., *Stijlvol Maaseik*
4. Stein in oude ansichten, deel 2
5. D.H.O. registers van Stein
6. Gegevens van pater A.J. Munsters, MSC

Maaslandse volksgeneeskunde en recepten uit oude handschriften (IV)

P.J. Habets, sectie Geschiedenis en Genealogie

Voor den kyck hooest:

Nemt camyllen gesoeden en gedroncken, 't genest of nemt betony¹ met heten wyn gedrencken.

Om een quaet been te genesen en een salve te maeken:

R. Jonckveren melck² eenen doren van een ey ende terfen meel en daer een salve afgemaekt het sal beteren, probatium³.

Om de wormen te verdrijven:

Nemt het vet van een doot mynsch en bestrijcke den naefel daer mede ghy sult wormen quyt worden terstont.

Om het graevel en styn af te deyve:

Nemt brem saet⁴, klyssen saet⁵, perelen cruytsaet⁶ van elck dry verdel loets, bocken bloet⁷ ende een verdel loets krefteoogen⁸ een veerdel loet witte candie socker, twe stoet dit tot een fin poeyer en gheft hyer van een verdel loets met runschen wyn⁹ in.

Is probatum.

1. Betonie: koortskruid (*betonica officinalis* L.).
2. Jonckveren melck: misschien biest?
3. Probatium: is beproefd.
4. Brem saet: zaad van de Duitse brem (*genista germanica* L.), tegen steen en nierkwalen.
5. Klyssen saet: zaad van de grote klis (*arctum lappa* L.).
6. Perelen cruytsaet: glad parelzaad (*lithospermum officinalis* L.).
7. Bocken bloet: sanquis hircinus.
8. Krefteoogen: steentjes die voorkomen in de maag van de rivierkreeft (*cancrorum chelae*).
9. Runschen wyn: rijnsche wijn.

Literatuur:

1. Rijksarchief Limburg, Maastricht: Handschriften, inv. nr 268.

Steenkoolfossielen van sporenplanten en hun huidige afstammelingen (I)

A. Duysters, sectie Geologie

Bijna iedereen heeft wel eens een steenkoolfossil in handen gehad of van nabij bekeken. Zeker hier in Zuid-Limburg met zijn grote betrokkenheid bij de steenkoolwinning in de mijnen.

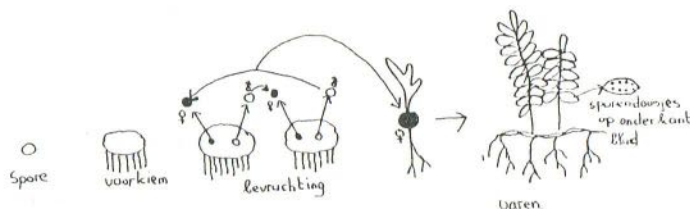
Het is immers nog niet zo lang geleden dat in vele families vader en/of broer ondergronds hun dagelijks brood verdienden.

Een groot aantal souvenirs van de "Koel" zijn daarom her en der bewaard gebleven, in het gunstigste geval in een gesteenten- of mineralenverzameling, maar meestal vergeten in kistjes of oude schoendozen op zolder. Ook een aantal musea zoals het Geologisch Museum in Heerlen en het Natuurhistorisch Museum in Maastricht bezitten een uitgebreide collectie versteende plantafdrukken uit het verre verleden. Echter niet alleen uit het oogpunt van de kennis van het oude leven is het een interessant onderwerp, maar -en dat is veel minder bekend- onze huidige flora bezit een groot aantal directe en goed gelijkende afstammelingen van die steenkoolplanten.

In onze directe omgeving kunnen we een aantal van deze "fossiele" planten aantreffen. Dit leek mij daarom een dankbaar onderwerp voor een groot aantal lezers. Steenkoolfossielen van Sporenplanten en hun huidige Afstammelingen" zal in 2 delen in de "Snippers" worden gepubliceerd.

Algemene inleiding.

De meeste steenkoolfossielen behoren tot de klasse van de *varenachtigen*. Ze zijn onder te verdelen in: de *paardenstaarten*, *wolfsklauwen* en *varens* (zie tijdschema). Het zijn sporenplanten d.w.z. dat ze zich voortplanten d.m.v. sporen. Dit gaat als volgt: een volwassen plant ontwikkelt sporendoosjes waarin stoffijne sporen ontstaan, die als ze op een geschikte plaats terecht komen zich ontwikkelen tot een voorkiem. De voorkiem is een schijfvormig plantje, dat met wortelharen in de bodem bevestigd is (zie tek. 1).

Tekening 1: de voortplanting van sporenplanten.

Door deling van de chromosomen (erfelijkheidsdragers) vormt de voorkiem mannelijke en vrouwelijke plantjes. De zaadcellen van de mannelijke plantjes zwemmen door het water naar de eicel van de vrouwelijke plant, bij voorkeur van een andere voorkiem, zodat kruisbevruchting kan plaatsvinden. Omdat hiervoor water nodig is, kan dit alleen op een vochtige plek of bij regenweer gebeuren. Uit deze samensmelting ontstaat weer een plant die op haar beurt weer sporen kan voortbrengen. Het verschil tussen sporenplanten en zaadplanten is o.a. de wijze van bevruchting. Bij zaadplanten vindt deze plaats in het vruchtbeginsel van de bloem en de zaden zijn omgeven door vruchtwefsel. Als de vrucht het zaad geheel omsluit, spreekt men van *bedektzadigen* bv. een bes; als het zaad niet geheel omsloten is door een vrucht bv. bij een denneappel, van *naaktzadigen*.

De eerste eencellige planten ontstonden tijdens het *Protozoicum*, ongeveer 2000 miljoen jaren geleden. Geleidelijk aan ontwikkelen zich meercellige planten o.a. wieren en algen; deze zijn echter nog zeer primitief, hun ontwikkeling vindt in zee plaats. Tijdens het *Devoon* (zie tijdschema) ontwikkelden zich vanuit zee de eerste primitieve landplanten. Dit werd mogelijk doordat het zuurstofgehalte in de toenmalige atmosfeer begon toe te nemen en de voor het leven dodelijke ultra-violette zonnestraling door een ozonlaag werd afgeschermd.

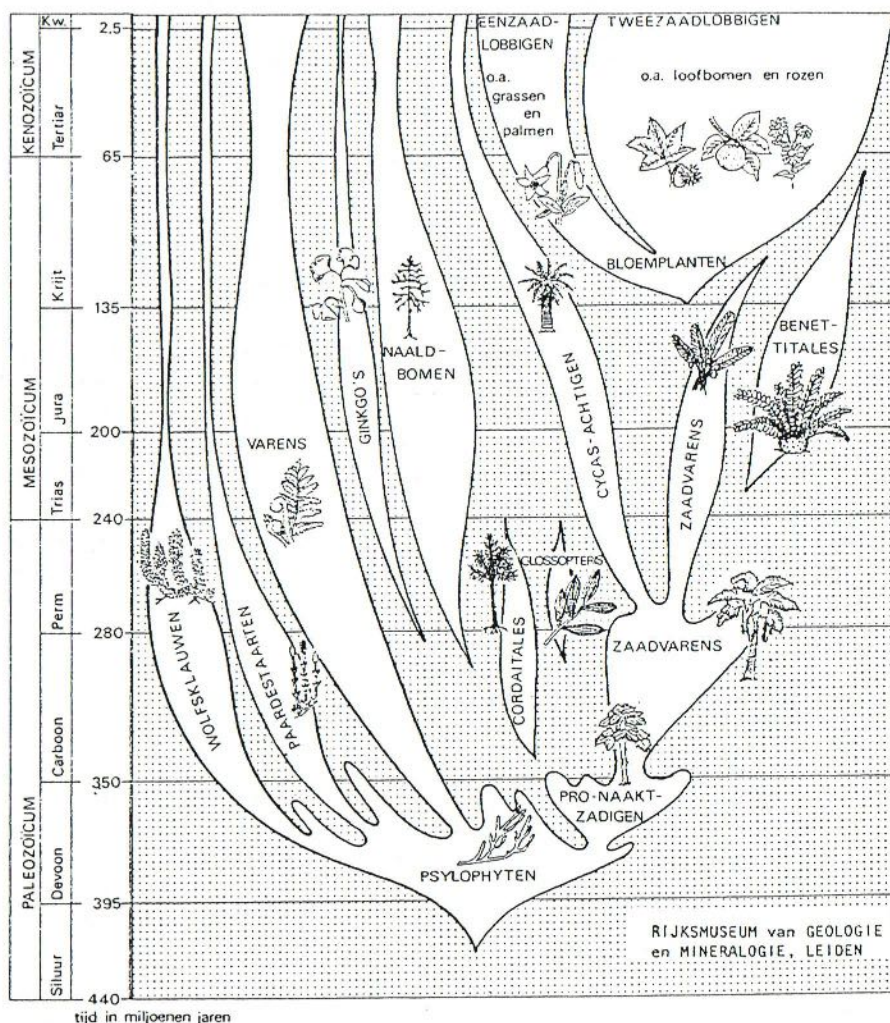
Tijdens het *Midden-Devoon* ontstaan de voorlopers van de varenachtigen. Het waren kleine planten, die nog met hun wortels in het water groeiden. Met het verder stijgen van het zuurstofgehalte in de daaropvolgende geologische periode, het *Carboon*, tot ongeveer de huidige waarde van 20%, vond gelijktijdig ook een explosieve toename van landplanten plaats. In het *Carboon* lag de huidige ondergrond van West-Europa ter hoogte van de evenaar; zij bestond uit een lage kustvlakte met lagunen en moerasbossen in een vochtig tropisch klimaat. Alle omstandigheden waren aanwezig voor een snelle ontwikkeling van plant en dier. Zo ontstonden uit de primitieve varenachtigen vele nieuwe soorten, die veel groter en ook completer van vorm werden.

Het *Carboon* werd bij uitstek het tijdperk van de varenachtigen. Er ontstond een weelderig Carboonbos met dertig meter hoge bomen, de *calamites*, behorend tot de *paardenstaarten*, de *schubbomen* *lepidodendron*, de *zegelbomen* *sigilaria* tot de *wolfsklauwen*.

In deze tijd ontwikkelden zich de eerste soorten reptielen en reuzeninsekten, waaronder libelle-achtigen met een vleugelwijdte van ca 1 meter.

De Carboonbossen van West-Europa bevonden zich in een gebied waarvan de ondergrond meestal langzaam daalde. Hierdoor kwamen regelmatig de dikke veenlagen met de resten van de afgestorven planten en dieren onder het

ONTWIKKELING VAN DE LANDPLANTEN

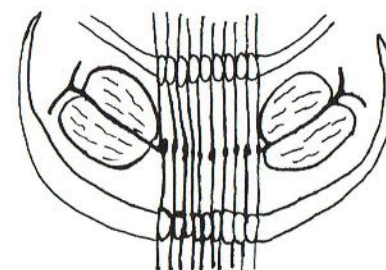

De Tijdtabel

wateroppervlak te liggen en werden dan bedekt met dikke lagen zand en klei en zodoende afgesloten van de lucht. Als de bodemdaling dan tijdens bepaalde perioden ophield, hervatten de vorming van moerasbossen en de veenvorming zich weer. Dit proces bleef zich over miljoenen jaren herhalen en zo ontstond een kilometersdikke laag van afwisselende veen- en kleizandlagen. Doordat de veenlagen door dit proces op grote diepte kwamen te liggen, waarbij de temperatuur en druk toenemen, werden de veenlagen ingekoold, eerst tot bruinkool en op grotere diepte tot steenkool. Daar waar de planten- en dierenresten bedekt werden door kleilagen, ontstond een afdruk ervan in de zachte klei en bij het verharden van de klei tot leisteen bleef de verharde afdruk bestaan, zodat we nu na ca. 300 miljoen jaren nog elk nerfje, blaadje, de gehele structuur van de toenmalige planten haarscherp kunnen waarnemen.

Bij het inkolingsproces wordt naast het "zwarte goud" ook nog het economisch zeker zo belangrijke aardgas gevormd. Dit gas, methaan, verzamelde zich in bovenliggende zandlagen en als er boven deze zandlagen zich een ondoorlaatbare laag bevond, bv. een zoutlaag, ontstond een zgn. gasbel (ook bij de vorming van aardolie kan een gasbel ontstaan). Op het einde van het *Carboon* ontwikkelen zich de eerste zaadplanten uit een overgangsoort, de *zaadvaren*. Hiervan zijn vele fossiele soorten gevonden in de *Carboonafzettingen*. De eerste *naaktzadigen* verschijnen pas tegen het einde van het *Carboontijdperk*; ook hier van zijn fossielen aangetroffen. De *varenfamilie* beleefde haar grootste verbreiding en bloeitijd in het *Carboon*. Door o.a. klimaatveranderingen stierven in de loop der tijd de grote soorten uit, maar uit de kleinere soorten ontstonden onze huidige varenachtigen. Deze ontwikkeling begint in het *Perm-tijdperk* en in het *Jura-tijdperk* komen we voor de eerste keer planten tegen, die op de tegenwoordige varenachtigen lijken.

De paardenstaarten uit het Carboon, de *calamites*.

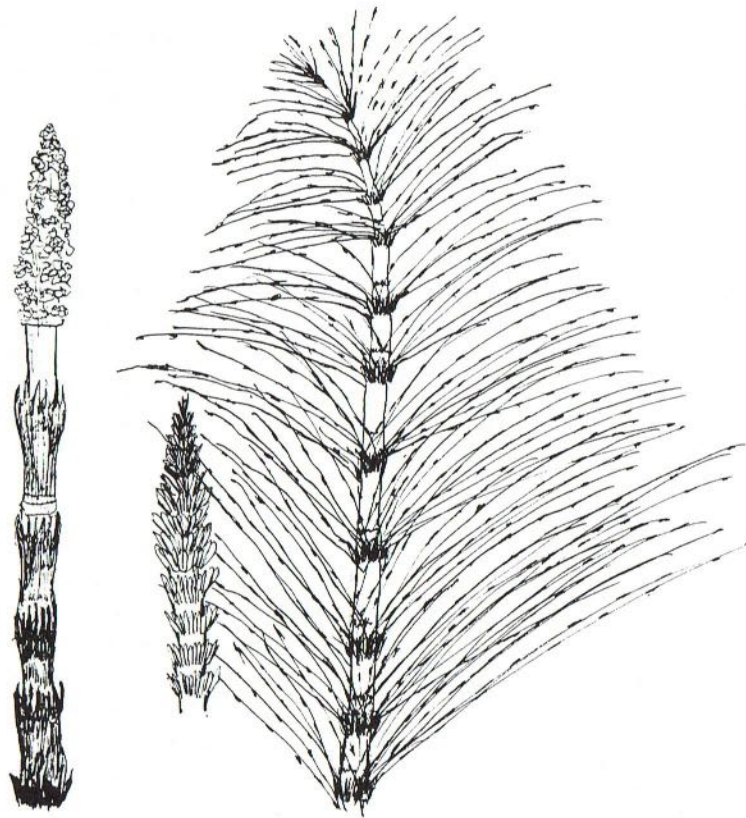

Tek 2: Sporenkegels bij *Calamites* De stam was evenals de huidige paarden-

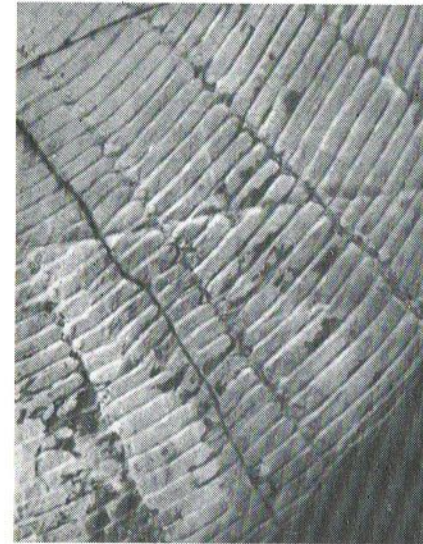
calamites vormden een groep planten, die een groot deel uitmaakten van de *Carboonflora*. Ze groeiden vaak in de natste gedeelten en leken op reusachtig riet (waar ze overigens niet mee verwant zijn; riet behoort tot de grassen, een familie van de zaadplanten, die pas in de geologische periode van het Tertiair ontstaan zijn). De *calamites* werden tot 30 meter hoog en hadden een holle stam.

staarten geleed en kon vertakt of onvertakt zijn en bezat de zo typerende lengteribbels. Op de geledingen bevonden zich bladkransen, die ook weer geleed waren. De planten verspreiden zich d.m.v. wortelstokken en sporen. De sporenkegels bevonden zich in de oksels van de bladeren en waren omgeven door een schutblad (zie tek. 2).

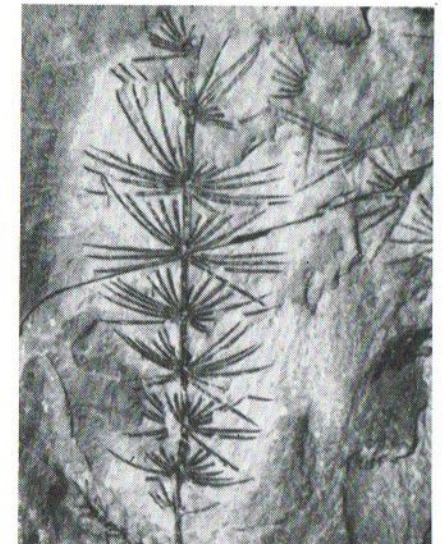
De diverse onderdelen van een plant worden meestal verspreid gevonden en het is vaak een hele puzzel om de oorspronkelijke plant te reconstrueren. In het verleden hebben daardoor onderdelen van dezelfde plant verschillende namen gekregen. Bijvoorbeeld in de familie *calamites* worden de stammen en stengels *calamites* genoemd, de bladkransen met vaak nog de kleine blaadjes eraan vast heten *annularia* en 'n stengel met de bladkransen samen heet *asterophyllites*.

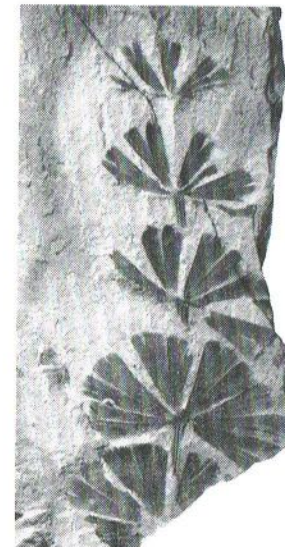
Tekening 3: Van sporenaar tot groene stengel

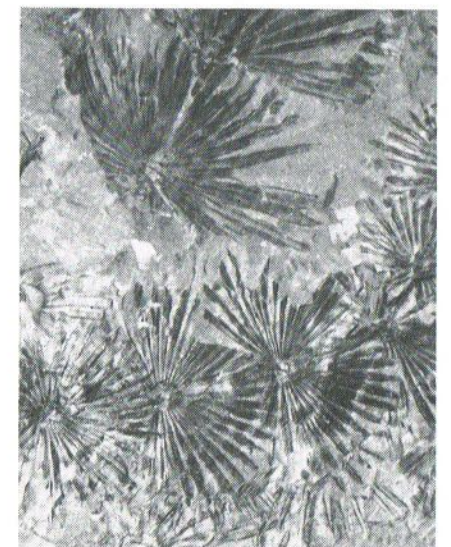
Calamites

Astereophyllites

Sphenophyllum

Annularia

Een kleinere soort paardenstaarten zijn de *sphenophyllum*. Dit waren hang- en klimplanten. De doorsnede van de stengel bedroeg meestal niet meer dan 1,5 cm, uiterlijk bezitten ze minder en onregelmatiger ribbels (zie foto's).

De huidige paardenstaarten.

De huidige paardenstaarten zijn kruidachtige overblijvende planten, die op het land of in ondiep water groeien. Ze hebben een wortelstok, die op de knopen wortelt en aan de laatste knoop ontspringen de bovengrondse stengels. Evenals hun verre voorouders hebben ze ook lengteribbels met bladkransen en kan men ze gemakkelijk uit elkaar trekken. De stengels kunnen vertakt of onvertakt zijn. Sommige soorten vormen aparte sporenstengels, andere krijgen hun sporenaar op de groene stengels.

Het vermeerderen gebeurt d.m.v. sporen en wortelstokken. De sporen kunnen alleen op open en vochtige grond ontkiemen, via de wortelstok kan een plant zich verbreiden over een groot oppervlak. Elk stukje wortelstok kan uitgroeien tot een nieuwe plant. De plant prefereert een zandige bodem, omdat voor de stengelopbouw veel kiezelzuur nodig is en zand hoofdzakelijk uit kiezelzuur (SiO_2) bestaat.

Op pure klei of veen kunnen ze niet groeien. De grootste in ons land voorkomende paardenstaart is de reuzepaardenstaart, die hier ca. 1,5 meter groot kan worden. In de tropen zijn soorten bekend die wel een hoogte van 12 meter halen. Sommige soorten paardenstaarten zijn in Nederland vrij algemeen en sterk verbreidt en kunnen zelfs een lastig onkruid worden. Dit zijn de lidrus en de heermoes. Maar andere soorten zijn weer zeldzaam tot zeer zeldzaam, omdat ze aan een bepaalde soort groeiplaats gebonden zijn.

De reuzepaardenstaart (*equisetum telmaria*).

De reuzepaardenstaart groeit gewoonlijk langs stromend water en dan vooral op plaatsen waar zich kalk in het water of in de bodem bevindt (basisch milieu). Zo groeit ze graag in brongebieden met kalkhoudend water en lichte schaduw. In Elsloo en Geulle komen in het hellingbos plaatsen voor die aan deze voorwaarden voldoen; hier groeit ze dan ook weelderig en neemt een opvallende plaats in. In het begin van de lente verschijnt uit de wortelstok eerst een dikke, vlezige beige gekleurde stengel met de sporenaar. Deze sterft af na het vrijkomen van de sporen en dan ontstaan uit dezelfde wortelstok de zo typerende groene stengels. Deze stengels kunnen 1,5 tot soms wel 2 meter hoog worden, ze zijn bleekgroen van kleur, zijn zwak geribd en hebben geledingen (zie tek. 3).

Zij hebben op elke geleding enkele tientallen bladeren, die in een krans staan, deze staan schuin omhoog en zijn ook geleed. De bladkransen zijn iets

donkerder groen van kleur dan de stengels.

De reuzepaardenstaart komt voor bij de bronbeekjes in Zuid-Limburg, bij Belfeld, in de omgeving van Nijmegen en op sommige plaatsen in de Achterhoek. De laatste jaren komt ze, merkwaardig genoeg, ook voor in de IJsselmeerpolders en in het Delta-gebied op drooggevalen zandplaten. Blijkbaar bieden deze gronden ook goede voorwaarden voor het ontkiemen van de sporen. De reuzepaardenstaart is een zeldzame plant, maar eenmaal gevestigd kan ze zich goed handhaven en zelfs een flink oppervlak gaan bedekken d.m.v. verspreiding met behulp van haar wortelstokken.

Annularia

Literatuur:

1. Gother Prof. Dr W., Remy Dr W., *Steinkohlenpflanzen*, 1957
2. Glerum J.J., *Grondboor en Hamer*, januari 1986, Nr 1
3. *Nederlandse Oecologische Flora Deel I*, 1985
4. *Atlas van de Nederlandse Flora Deel II*, 1985.

Tekeningen: A. Duysters.

Tijdschema: Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie, Leiden.

De kapel van O.L. Vrouw van de Rozenkrans te Meers*

A.J. Munsters MSC

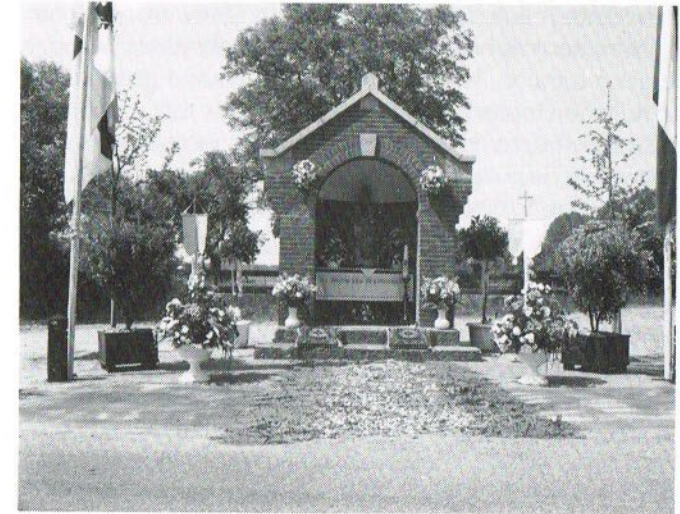
De laatste halve eeuw is onze bewoonde wereld meer van aanschijn veranderd dan in de vijf voorafgaande eeuwen. Ze heeft een beschaafder uiterlijk gekregen. Nieuwbouw bedekt het land. Een eindeloos wegennet trekt zijn coördinaten over de aardbol. Straathoeken verdwenen. Wegkruisen en kapellen maakten plaats voor de richtingwijzers naar alle windstreken. Auto's razen voorbij. De mens leeft zich uit zonder rust en vrede te vinden. Bezinning op een vreedzaam verleden kan daarom zinvol zijn. Kruisen en kapellen maanden tot bezinning. Ze werden de eerste slachtoffers van het verkeer. Hun gemis openbaart thans een geestelijke behoefte tot herbouw. In Stein was dat 40 tot 50 jaar geleden door de gemeente in het uitzicht gesteld, toen hier zoals overal elders vele kruispunten vervielen. Men heeft zich met dat herstel niet gehaast. Matigende drempels hielpen niet en remmen nauwelijks af zolang de mens zelf niet verandert.

Wisselende sporen

Een gelukkig initiatief daartoe ontstond in Meers, in het Maasdal gelegen buiten alle grootverkeer. Eeuwenlang hebben wilde stroommeanders daar hun steeds wisselende sporen getrokken. Meers ligt als een eiland tussen Maas en Julianakanaal. Het behoorde tot de gemeente Elsloo, waarvan het meer dan drie eeuwen geleden door het water bijna werd afgescheiden. Na aanleg van het kanaal werd het in 1931 met delen van Stein (Maasband, Veldschuur en Kleine Meers) tot een zelfstandig kerkdorp gevormd met eigen pastoor en bij de herindeling in 1982 kwam het onder de gemeente Stein. Door nieuwbouw sinds de oorlog is Meers thans een parochie met ruim 1500 inwoners behorend tot het dekenaat Geleen. Het bezit een levendig cultureel en sociaal leven.

Steun en medewerking

Wegens de grillige overstromingen en watervloeden van de Maas, die door geen dijken te keren waren en zelfs grond- en grensverplaatsingen ten gevolge hadden, waren er eigenlijk geen wegen, waardoor er geen plaats was voor veldkruisen en kapellen, die een Limburgs dorp sieren. Dat is nu wel veranderd. Het water vormt nu geen bedreiging meer, maar ook de vroegere geloofsgeest is niet zo levendig meer. Toch blijft de mens zijn machteloosheid ervaren, die hem tot nadenken brengt en hogere hulp doet zoeken, ook in het openbare leven. Vandaar het verlangen naar een Mariakapel, waarin bij de Moeder Gods bescherming en hulp in alle nood te vinden is en de mens ook tot levensernst

De Mariakapel te Meers

gemaand wordt.

Daarom ook heeft de initiatiefneemster, mevrouw Martens-Gelissen, veler medewerking en steun mogen ondervinden bij de bouw van een Lieve Vrouwekapel aan de Grote Straat te Meers, die vroeger een doodlopend eindstuk was van een vroegere straat door de tegenwoordige Maasbedding naar Elsloo. De medewerking kwam van alle kanten: van bekwame ontwerpers en bouwvakkers uit Meers, van steun en medewerking van de gemeente Stein, van geldelijke bijdragen van particulieren en instellingen van Stein, van bemoediging en steun ook van de Stichting Kruisen en Kapellen in het bisdom Roermond. Hierdoor is het initiatief een gemeenschapsgetuigenis geworden van vertrouwen in de bescherming en hulp van Maria. Voor het parochieel geloofsleven is het een bron; voor de gemeente een fraai en stijlvol monumentje, dat een sieraad vormt van onze leefruimte. Het kapelletje staat op gemeenteground en is daarom tegen mogelijke toekomstige plaatsbezwaren gewaarborgd door het in zijn geheel verplaatsbaar te construeren, indien dat nodig of wenselijk zijn mocht.

Mariabeeld

Een totaal ander probleem vormde het verkrijgen van een passend Mariabeeld voor de kapel. Aanvankelijk werd gedacht te zoeken in de gewone beeldenhandel. De keuze is thans vrij beperkt, maar de beeldenstorm van onze tijd

heeft de antiekhandel meer dan ooit bevoorrad. Zo kwam men door toevallige omstandigheden, waarbij ook Mariavereerders betrokken waren, tot een geheel bevredigend aanbod. Het werd een slank staand gepolichromeerd Mariabeeld van ruim een meter hoog. De Moeder Gods met rechts naast zich het Kindje met uitgestrekte handjes, staande op een wereldbol met sterren. Het naakte Kindje wordt door de Moeder met beide armen voor en achter met de mantelslip beschermend vast gehouden. Beide figuren zijn gekroond met een gesloten koningskroon. Het beeld is een afgietsel in gips, zonder andere bepaalde kenmerken waaruit zou zijn op te maken onder welke titel de Mariavoorstelling vereerd zou zijn. Om het in de open lucht weerbestendig te maken werd het behandeld met flexaspuittak. Op het voetstuk staat: J. Daniel Paris, waarmee vermoedelijk de gipsgieter bedoeld is. Van het origineel evenals van de wijze waarop het in de Nederlandse antiekhandel terecht is gekomen, ontbreekt elk spoor.

Oorsprong

De eerste taak was nu te pogen de oorsprong van het beeld te achterhalen en de soort verering, die eraan bewezen werd. Daartoe werd een inventaris opgemaakt van Mariabeelden in Nederland (Kronenburg), Duitsland (Beissel), België (Maho) en Frankrijk, waarbij nog geen fractie van bestaande oudere afbeeldingen ons onder ogen kwam. Succes hadden we bij abbe H. Maho: *La Belgique a Marie* (Brussel 1927), waarin op blz. 256 een beeld in een nis staat afgebeeld uit de kapel aan het marktplein in Jodoigne (Geldenaken) bij Brussel, dat vrij goed gelijkt op het Mariabeeld van Meers. Die kapel zelf is uit de 14e eeuw en in 1608 werd daarin een broederschap opgericht ter ere van O.L. Vrouw van de H. Rozenkrans. Boven de nis staat echter een latijnse tekst: Ark van het verbond, bid voor ons. Het is de bekende aanroeping uit de litanie van O.L. Vrouw.

Omdat het opschrift op het voetstuk van het beeld van Meers naar Parijs verwijst, werden ook franse werken geraadpleegd. In twee gevallen hadden we succes: bij Ponchalon: *La Reine de France*, in 1899 uitgegeven in Parijs (blz. 211) en bij het in Nederland door de Katholieke Illustratie uitgegeven werk (den Bosch c. 1875): *Maria's Heiligdommen*, in meerdere landen van West-Europa. Beide werken tonen het beeld van O.L. Vrouw der Overwinningen te Parijs, maar verschillen onderling in kroon en drapering. Alleen de Nederlandse afbeelding stemt overeen met het beeld van Meers. We beperken ons tot dit laatste. De afbeelding van de Illustratie (blz. 44) wordt begeleid door een artikel van de jezuïet W.J. van Hoofd (blz. 33-48), dat ontleend is aan het werk van abbe Balthasar: *Histoire religieuse de Notre Dame des Victoires de Paris*. (Parijs 1855). Hiermee hebben we wel voldoende zekerheid dat het beeld van

Meers een kopie is van O.L. Vrouw der Overwinningen te Parijs, al is het misschien naar een ander origineel dan de tot hiertoe genoemde afbeeldingen.

Titel

Maar dan rijst nog weer een geheel andere vraag: onder welke titel werd dit beeld vereerd als zingeving van de voorstelling: Als O.L. Vrouw van de Overwinning? Wij menen van niet! Op het beeld zelf zien we geen enkel symbool van een laurierkroon of zegepalm, die op "overwinning" zou duiden. Bovendien als we de geschiedenis nagaan van de kerk waarin het beeld een plaats vond, dan is dat een "kerk" van de overwinningen. Ze werd gebouwd in opdracht van koning Lodewijk XIII, die zelf de eerste steen daarvoor legde in 1629. Het was een Augustijnenkerk, bedoeld als gedachteniskerk van zijn overwinningen, in het bijzonder van de verovering van de Hugenotenvesting La Rochelle op 28 oktober 1628 na een beleg van 14 maanden. Dus het beeld is genoemd naar de kerk en niet omgekeerd, zoals zoveel Lieve Vrouwkes van Limburg genoemd worden naar de plaats waar ze staan en niet naar de Mariavoorstelling. Die kerk in Parijs is een nationaal heiligdom van Frankrijk. Daar zouden later vele gebedsverhoringen hebben plaats gehad en een broederschap zijn opgericht. Het Mariabeeld werd wel vereerd als: O.L. Vrouw, toevlucht der zondaars, of ook als O.L. Vrouw van Barmhartigheid, of onder andere titels uit de Litanie.

Aanvulling

We laten het daarbij, om ons te wenden tot het Mariabeeld van Meers en ons geheel vrij te voelen voor het geven van een eigen titel. Voordat de voorafgaande geschiedenis bekend was, werd al voorgesteld O.L. Vrouw in de nieuwe kapel aan te roepen als: Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans. Aan een vurige vereerder van O.L. Vrouw werd verzocht een antependium voor het altaar te vervaardigen met die titel en zij heeft dat intussen fraai uitgevoerd. We werden daartoe te meer bewogen omdat, voor zover ons bekend, in geen van de kapellen van de Lieve Vrouwkes van Limburg O.L. Vrouw tot nu toe onder die titel vereerd wordt. Enige tijd geleden is in De Sleutel een prijsvraag daarover uitgeschreven. We vonden dus dat O.L. Vrouw van Meers onder deze titel een prachtige aanvulling vormde in de reeks Lieve Vrouwkes van Limburg. Dat die titel ontbrak behoeft ons niet te verbazen. Hij is immers in de litanie eerst ingevoerd in december 1883 door paus Leo XIII, die tien encyclieken aan de Rozenkrans heeft gewijd en vooral de oktobermaand als de rozenkransmaand heeft aangewezen. De Mariakapelletjes in Limburg zijn echter alle van oudere datum. Het rozenkransgebed is door paus Leo XIII dringend aan de christelijke gezinnen aanbevolen tot bevordering van de gebedsgeest, van het familie-

ven en de onderlinge liefde in gezinsverband. Het rozenkransgebed is wel geen liturgisch gebed maar het heeft een eeuwenlange traditie en stamt als gebedswijs uit de christelijke oudheid. Het werd in de Middeleeuwen sterk bevorderd door de Dominicanen en later door de Jezuiten (de H. Petrus Canisius). Vooral de instelling van het Rozenkransfeest door paus Pius V in 1569 heeft het tot een algemene christelijke gebedsvorm gemaakt. Door zijn eenvoud en bijbels karakter heeft het een bijzondere gebedswaarde. De groetenis aan Maria is ons door de engel Gabriel gebracht en het gebed des Heren heeft

Christus ons geleerd. Door zijn eenvormigheid is het helaas aan sleur onderhevig, hetgeen men heeft trachten te verhelpen door de invoeging van de heilige geheimen van het leven van Christus en Maria. Wegens de moderne publiciteitsmiddelen en onze veranderde levensgewoonten wordt de beoefening als gezinsgebed sterk gehinderd en uitgehouden. Toch zal de

Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans te Meers

behoefte aan Maria's hulp en voorpraak een echt Mariavereerder blijven bewegen ook het Rozenkransgebed te blijven bidden en zal de Rozenkranskapel eenieder de weg wijzen naar een bron van levensmoed en gezinsgeluk, dat een

welddaad is voor onze geloofsgemeenschap.

In alle medewerkers en medewerksters leeft de vreugde dat ze tot deze stichting ter ere van O.L. Vrouw hebben mogen bijdragen. Zij vertrouwen daardoor Maria's hulp en bijstand te mogen ondervinden. Maria's zegen is de dank die zij verwachten.

* Dit artikel is eerder verschenen in *De Sleutel*, 18^e jrg nr 2, januari 1990.

Deze publicatie kwam mede tot stand door de steun van:

Vissers Wegenbouw en Aann. Bedrijf B.V., Drunen
Architectenbureau Palmen B.V., Sittard
Kwekerijen Deckers-Jacobs, Heijthuijsen
Laeven Bouw en Aann. Mij B.V., Heerlen
Administratie, Advies en Assurantiekantoor Jan Claassen, Stein
Assurantiekantoor Jack Reijnders, Beek
Fa Meijers slagerij, Elsloo
Keukencentrum Bours, Elsloo
Hoveniersbedrijf De Lelie B.V., Elsloo
Bors administratiekantoor, Elsloo
Likopa Nederland B.V., Maastricht
Van Mólken Karaktermeubelen B.V., Elsloo
Houben Trading Company B.V., Stein
Automobiëlbedrijf Jos Bogman B.V., Beek
Poeliersbedrijf Tjeu Coumans, Stein